

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՌԵԺԳ. 1864 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԶԱՊԵԼ

† 22 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1232

ԶԱՊԵԼ անունս որ հիմայ շատ մեր ազգի ընտանեաց մէջ անուշութեամբ կու ըսուի, աւելի անոյշ յիշատակներէ առաջ եկած է, և թերևս աւելի քան ուրիշ ազգաց՝ մեզի նուիրական եղած. կան անոնց մէջ այլ իզապել թագուհիք, բայց ոչ մի այնքան սիրելի և պաշտելի՝ որքան մերս Զապել, առաջինն այս անուամբ՝ ի մէջ ազգակցացն. առաջին բարձր թագաւորական պատուովն, և առաջին գեղեցիկ վարուքն և սրբութեամբ. հռչակաւոր նաև քաղաքական կենաց դիպուածովք. և ինչպէս մէկ հատիկ Տիգրանուհի ի մէջ Հայկազուն թագուհեաց մերոց, մէկ հատիկ Սաթինիկ կամ Ս. Աշխէն Արշալունեաց մէջ, կամ Կատրամիդէ և Խոս-

րովանոյշ ի Բագրատունիս, Ռուբինեան հարստութեան մէջ այլ մէկ հատիկ Զապել թագուհի. մանաւանդ թէ բոլոր մեր ազգին պայազատաց մէջ սա մէկիկ թագաժառանգ աշխարհատիկինն, որ ոչ թագաւորի կին ըլլալովն՝ կոչեցաւ թագուհի, այլ իր ամուսինն իրմէ կոչեցաւ թագաւոր: Իրմէ առաջ օտար պատմիչք կու յիշեն, (և դրամն այլ կու վրկայէ) որ երատոյ կամ երանեակ առնուամբ Հայոց իշխեցող թագուհի մը եղած է, քրիստոսի յաշխարհ գալուն տարիները, իբրև կին և քոյր Տիգրանայ մը, բայց անունն և համբաւն իսկ անծանօթ է մնացեր իր ազգին:

Ա. Զապել իր տկար սեռով, փափուկ հասական, հեղուկ սրտովն, նոր թագաւորութեամբ ձևացեալ ազգի մը կէս ինքնազլութիւն և պայազատութիւն վարող բերդատէր իշխանները միացնելու, և

1 Կայ մեր և Բ Զապել թագուհի, կին Օշնի թագաւորի, քոյր Ամաւրեայ խաչենեան (Կիպրոսի թագաւորուհին), որ վախճանեցաւ յամի 1310:

Հայոց, մանաւանդ այնպիսի ժամանակի Հայոց՝ ազգավար ըլլալու, գրեթէ անկարելի անձ մը և բան մը կ'երևի, (եթէ ազգերնիս և պատմութիւննիս լաւ կուճանաչեմք) . և սակայն վերին ազգախնամ տեսչութիւնն, փորձ և կտրիճ իշխանի մը քաղաքագիտութիւն, և մեծ ու հասարակաց երախտաւոր ու պատկառելի թագաւորի մը (Լևոնի) կամք, որ զգեռարոյս դստրիկը կտակէր տիկին իր 3/4 տարի արեան քրտամբք խնամեալ ազգին և քսանամեայ պայծառացեալ թագաւորութեանն, կարողացուցին այս բանս . և եղաւ Չապել առիթ հանգստեան Հայոց նորաթագ հարըստութեանն, որպէս և իր անարատ վարքովն՝ ըստ անուանն ստուգաբանութեան՝ Աստուծոյ հանգիստ (Էլի-սաբէթ՝ հրէարէն) : Մեր պատմութեան, և մանաւորապէս Ռուբինեանց միջոց, Չապել ազնիւ և գեղեցիկ գոհար մ'երևցաւ, բարձր գլխոյ և բարձր բաղդի մը սահմանուած . և իբրեւ այսպիսի գոհար, (եթէ կրնամ ըսել, լուսափայլ՝ գեռ չիբանուած իսկ, գեռնոր գտուած), անկարելի այլ էր որ բաղմաց բաղձալի, ակնունելի և հակառակելի չըլլար . և կրնայ քաղաքական մտօք յարմարուիլ Չապելի վրայ՝ ինչ որ թէ՛ նոյն թէ՛ սրբազան մտօք ըսաւ մեր հոգեբոյժական հայրապետն՝ Հռիփսիմէի համար .

« Ի վերայ միոյ պատուական մարգարտի խաղացին ցընծալով ամենայն (հեթանոսք) . Արեւմուտք՝ յարեւել ընթացեալ հասին Քարոզել յայտնապէս ըզգնաղ տեսութիւնն : Լըւան թագաւորք եւ լըցան ինդութեամբ . Որսալ յանձն առին ըզգաղտնի մեծութիւնն . Պարգեւել իրերայ խոստանային բանիւք, Եւ ծածուկ հնարիւք՝ գողանալ ի միմեանց » :

Չապելի այսպիսի բաղդի ենթակայ ըլլալը իմանալու համար՝ բաւական չէ գիտնալն որ Հայոց առաջին և անուանի թագաւորի մը դուստր է, և ոչ թէ միամօր դուստր այլ, կամ հրատարակեալ ժառանգ Լևոնի, այլ հարկաւոր է և գիտնալն թէ ինչպէս այսպիսի մեծ ժառանգութեան սահմանեցաւ և ինչպէս հասաւ 'ի նոյն : Իր մեծասիրտ հեռատես

և խորադէտ հօրն զլխաւոր հոգոյ և գործոց մէկն էր այս . Լևոն՝ ոչ միայն Ռուբինեան թագաւորութեան հեղինակն եղաւ, այլ և պահող, զօրացընող ու հռչակող հայրենի տէրութեանն . յորում յաջողեցաւ անհուն ջանքով, կտրուածութեամբ, երկայնմտութեամբ և բարակ մանած քաղաքագիտութեամբ մը՝ որով գերազանցեց քան զամենայն Հայպետս, և քան զչառս յազգապետաց օտարաց : Գիտես դու, Հայկակ, թէ իր նախորդքն ամբողջ դար մը որչափ աշխատեցան իրենց բոյնը հաստատելու Տորոսի ժայռերուն վրայ, պաշտպանելով 'ի Յունաց և 'ի Սելջուկեանց . որչափ կուռեցան՝ յաղթուելով այլ յաղթելով այլ . գիտես՝ որ իր հօր Լևոնի հայրն՝ Ստեփանէ՛ Յունաց կրակով եռացուցած կատաղի մը մէջ խաչեցաւ (յամի 1164—1165) . գիտես որ իր հօրեղբօր (Թորոսի) որդին՝ Բ. Ռուբէն մանուկը, տէրութեան օրինաւոր ժառանգը՝ չարաչար սպաննեցին՝ Հայոց տունը քանդել փափագողք . գիտես՝ որ իր միւս հօրեղբայրն Մլեհ՝ Հայոց նախատինք և անման անզգամ մ'էր և բռնութեամբ յանիրաւի տիրեց կամ նուաճեց աշխարհքը իբրեւ տառն տարի . մինչև յետմահուն կրցաւ Լևոնի անդրանիկ եղբայրն՝ Ռուբէն Գ. պայազատել Հայոց պարոնութիւնը (1175), բայց ապահով մնալու համար կարօտ էր եղբօրը (Լևոնի) օգնականութեան . որ և ազատեց զՌուբէն Անտիոքայ դքսին ձեռքէն, որ խաբէութեամբ բռներ զնա և բանտեր էր . անոր համար Ռուբէն կրկին երախտապարտ առ Լևոն, իր տարածամ հիւանդութեամբ ծանրացած ատեն՝ կրօնաւորելով, անոր թողուց տիրական աթոռը (1186), և անոր հետ՝ արժանաւոր խրատներ տալով, չվստահանալու մեծամտութեամբ իր քաջութեանը և հանճարոյն վրայ, այլ և մեծ խոհեմութեամբ և բարեպաշտութեամբ քաղաքավարելու : Չանայ Լևոն այս ամեն ձիրքերը յարմարեցնելու իրարու, և զըժուար պարագայից մէջ շատ անգամ յաջողեցաւ քան թէ սխալեցաւ :

Բ. Առաջին դժուարութիւնն՝ ի սկզբան տէրութեանն և գրեթէ մինչև ՚ի վերջն այլ, իր դրակից և համազօր Անտիոքաց դքսութեան կողմէն էր, որ ինչպէս իր եղբայրը դաւաճանեց՝ այսպէս իրեն այլ դարանէր. երկայն խաղեր խաղաց լեոն անոր հետ, և եթէ Եւրոպացւոց դաշնակցութեան ու երախտեաց պարտքը չունենար, և մանաւանդ պատկառանքն ՚ի սրբազան գահէն Հռովմայ, որոյ միջնորդութեամբ այլ իր թագը կամ դրօշն ընդուներ էր, թերևս բոլորովին զինուորական ուժովն վարուէր Անտիոքացւոց հետ. բայց հարկ էր երբեմն ուժով և աւելին խորագիտութեամբ վարուիլ: Այսու մտքը լեոնի առաջին խաղն կամ հնարքն եղաւ խնամենալն իր նախանձորդի կամ թշնամւոյն հետ, որ էր դուքսն Պեմունդ Գ. որոյ աներձագին դուստրը՝ Իզապելը՝ առաւ ՚ի կնութիւն (1189). իսկ անոր (Պեմունդի) որդւոյն Ռայիմոն տի՝ կամ Ռեմունդի՝ որ էր կոմս Դաւապլուսի՝ կին տուաւ (1195) իր եղբոր (Ռուբինի) դուստրը՝ զԱլիս, (որ այրի մնացեր էր ՚ի Հեթմոյ Սամսեցւոյ), և ասոնցմէ (յԱլիսայ և ՚ի Բայիմոնտէ) ծնաւ (1196) Ռեմունդ-Ռուբէն Բրինձն (իշխան), որ պիտի ըլլար օրինաւորապէս ժառանգ դքսութեան Անտիոքայ. և մայրենի արեամբն անկասկած և բարեկամ պիտի պահէր զՀայաստան: Բայց երբ հայրն Ռայիմոնտ տարաժամ մեռաւ (1200) և իր հնգամեայ որդին անուանեցաւ կոմս, անոր հօրեղբայրն Պեմունդ Գ. յափշտակեց ոչ միայն անոր իշխանութիւնը, այլ և իր խռֆած և ապշած հօրը աթոռը. (ապշութեանն համար le Bame կ'անուանէին զնա.) բայց իրաւունքն և լեոն վճռողն զհայրանենդ գահասէրն, և դարձուցին ծերը յաթոռն. իսկ երբ սա քիչ ատենէն բնական մահուամբ մեռաւ (1201), որդին (Պեմունդ Գ.) նորէն իշխանութիւնը ձեռք ձգեց ընդդէմ իրաւանց Ռուբենի-Ռեմունտայ: Ահա այս բանիս համար գրեթէ քսան տարի հակառակութիւն և կռիւ էր լեոնի և Պեմունդի մէջ, և Անտիոքայ դքսութիւնն տակն

ու վրայ եղաւ. իրեք չորս անգամ առաւ լեոն զԱնտիոք և նստուց իր եղբոր թոռը. Անտիոքացիք երկպառակած՝ ոմանք լեոնի՝ ոմանք Պեմունդի կուսակից կ'ըլլային. Լատինք բնականապէս աւելի այս ետքինիս կողմն էին, վախնալով որ չըլլայ թէ բոլոր երկիրն այլ Հայոց թագաւորին իշխանութեան տակ անցնի. մանաւանդ որ լեոն արու զաւակ չունելով՝ զՌուբէն անուաներ էր իրեն յաջորդ, և թագով այլ պսակեր էր զնա (1210). ասոնք մեծ օգնութիւն գտան իրենց՝ Հռովմայ սրբազան քահանայապետը. և թէ անոր նամակօք ու նուիրակօք, թէ պատրիարքօք Անտիոքայ և Երուսաղեմի, թէ ժողովքով յԱնտիոք և թէ բանադրանօք բռնադատէին ըզլեոն թողու զԱնտիոք ՚ի Պեմունդ. լեոն այլ դեսպաններով և նամակներով և իշխանական ուժով երկար տարիներ դիմացաւ, իր իրաւունքը և դաշնադրութիւնը պաշտպանելով. ինչուան որ ուրիշներն այլ ճանցան զՌուբէն օրինաւոր ժառանգ դքսութեան և բանադրանքը վերացին ՚ի լեոնէ: — Այս բաներս գոնէ համառօտիւ հարկ է գիտնալ, լաւ հասկնալու համար Զապելի ապագայ բաղդը, որ կերպով մը այս անտիոքեան խնդիրներէն ծագեցաւ:

Լեոն թէ իր ըրած ամուսնութեամբը և թէ Ռուբէնը որդեգրելով՝ որչափ որ Անտիոքայ մերձաւորեցաւ, այնչափ այլ ետքի տարիները իրեն զգուշի եղաւ այս մերձաւորութիւնը. և ամենէն աւելի իր կինն եղաւ իր սրտին վիշտ, զոր թէպէտ և թերևս աւելի քաղաքական տեսութեամբ քան սրտին փափագանքն առեր էր, թէպէտ և չէր ունեցած իրմէ իրեն նման կտրիճ զաւակ մը ժառանգ իր այնքան աշխատանքը զըտած և պահած թագին, բայց նախախնամութեան կամքը վարելով, և ոչ շատ օտար կտրիճ մը (Ռուբէնը) իրեն յաջորդ ընտրելով՝ զոհութեամբ կ'ապրէր. սակայն երբ յետ իբր քսան տարւոյ (1206) կենակցութեանն ծանր ամբաստանութիւն լսեց թագուհւոյն վրայօք հաւատարիմ անձէ, թերևս իր ազնուա

կան չափէն այլ աւելի դուրս ելնելով և պատժելով զկիսն՝ բանտարգել ըրաւ 'ի վահկա բերդի. և անկէ ունեցած մատղաշ աղջիկը՝ յանձնեց իր մօրը՝ Ռիթա տիկնոջ, որ դեռ ողջ էր, և որոյ անուամբ կոչեր էր դուստրն այլ: Մեր պատմիչք զսա միայն յիշեն զաւակ լեւոնի. բայց օտարք անուանեն նաև զՍտեֆանիա՝ կամ Եսթեֆեմի (Estéphémie) տուած 'ի կնութիւն քաջին Յովհաննու Պրիենայ՝ Երուսաղեմայ թագապահին կամ թագաւորին: Իզապելի վերջն ինչեղաւ՝ անյայտ է. հաւանօրէն քանի մը տարիէն մեռաւ յարգելանին, և լեւոն երկրորդ ամուսնութիւն ըրաւ, երթալով 'ի Կիպրոս առ (թագաւորն Հիւկ), որդին Ամաւրեայ, և առնելով (1210) 'ի կնութիւն, հաւանութեամբ Ս. Պապին՝¹ ասոր մատաղ օրիորդը՝ Սիպիլ, որ էր ըստ մեր ժամանակագրին (Սմբատայ) « Կին իմաստուն և համեստ »: Ասկէ լեւոնի ծերութեան ծիրանի ծաղիկ ընծայեցաւ մէկհատիկ աղջիկ մը, ԶԱՊԵԼ. որ թէ իր մօրը տարիքին նայելով և թէ իր անդրանկին (Գ. լեւոնի) ծննդեանը թուականին, կ'երեւի տարեգրին նշանակածին պէս, ծնած յամի 1216:

Գ. Զապել իր ծերունի հօրը խոնարհած արևուն յանկարծափայլ լոյս մը, նոր յոյս մը բերաւ: Սա նոյն տարին արդէն անգամ մ'այլ Անտիոքայ տիրեր և հաստատուեր էր զՌուբէն. բայց երբ նա նորէն հալածուած 'ի Պեմունդայ՝ դիմեց առ հայրագիր և պաշտպան իւր, լեւոն արդէն ձանձրացեալ, ծերացեալ և հիւանդոտ, յայտնի տեսնելով որ եթէ Ռուբէն ինքն իրեն կարող չէ աթոռ պահելու, անով հայոց գահուն այլ փասաբեր պիտի ըլլայ, ոչ միայն վերջի անգամ այլ (1219) չօգնեց անոր, այլ և մերժեց իր աթոռոյն յաջորդութենէն. կտակը փոխեց, և իր ստացուածոց ու թագին ժառանգ անուանեց, եւրոպական օրինաց հետեւելով՝ իր նորընծայ Զապել դստրիկը, իբրև նախախնամու-

¹ Բայնալտի: Յորմէ յայտ է որ առաջին կինն մեռած էր, և ոչ որպէս մէկն 'ի մերայոց կ'ըսէ՝ զայն թողլով՝ զսա առաւ:

թենէ պարգևեալ պայազատ մը: Իր վերջի տարիները երբ ձեռքի և ոտքի յօդացաւութեամբ տանջուելով՝ չէր կրնար կատարել իր քառասուն տարի ըրած առիւծական արշաւանքները, և ոչ արծուի պէս ճանկերը ձգել լեւոնէ լեւոբերդէ բերդ՝ ընդարձակած երկրին սահմանակից հակառակորդաց վրայ, դեռ երբեմն մոնչալովը կը վախցընէր զանոնք. զօրքն և զօրավարները կու զրկէր կամ յօգնութիւն նեղելոց և կարօտելոց, կամ 'ի հալածել զթշնամին. և եթէ սա զօրացեալ զիրենները քչէր ու վտանգէր, լեւոն երկաթի տեղ ոսկի ափռելով՝ կու հեռացընէր վտանգաւոր մերձաւորը և կ'ազատէր իր գերեալ զօրքն և իշխանները: Այսպէս այլ ըրաւ յամի 1217, երբ Իկոնիոնի Ազգէտտին Գէյքաուս սուլտանն պաշարեց զԿապան բերդն և գերեց լեւոնի զլխաւոր զօրավարները, որ էին մեծ իշխանն և պայլն Սիր Ատան, և Կոստանդին գունդատապալ (սպարապետ), իր (լեւոնի) քեռուոյն որդին՝ Պապեռոն բերդին տէրն՝ 'ի ցեղէ Հեթմեանց՝¹ լեւոն գերեթափ ընելով զԱտան և զԿոստանդին՝ բոլորովին երախտապարտ և անձնանուէր ըրաւ զանոնք. « զի լաւ է թագաւորի աղէկ ճորտ » պահել՝ քան զայլ հարստութիւն »²: Այսպիսի աղէկ և հաւատարիմ ճորտերու վրայ վստահացեալ և զանոնք իր զաւակին խնամակալ կարգելով՝ իր գեռակայծ դստեր լոյսը պայծառացեալ կու տեսնէր. և իր ծանրացած սեցած թեւերուն վրայ թրթռացընելով այն ճերմակ փափուկ ձագը՝ կու յուսայր թէ անով նորոգուի իր արծուային մանկութիւնն այլ, անով կարենայ կամ նոր որսեր ընել կամ հինները պահել. միայն կու մնայր անոր արժանաւոր վարուած նեակ մը գտնել, արժանաւոր լծակից մը. որ թէ իր, թէ անոր, և թէ հայոց

¹ Առաջին Հեթում՝ Սևաստոսի որդին Սմբատ՝ պապ էր թէ լեւոնի թէ այս Կոստանդինս, մէկուն՝ (լեւոնի) իր Ռիթա աղջկան, մէկայլին՝ (Կոստանդինի) իր Վասակ որդւոյն. ուրեմն լեւոն և Կոստանդին համեմատեալ էին, իրենց զաւակքն այլ (Զապել և Հեթում) լծակիցք եղան յետոյ:

² Սմբատ:

բաղդը հաստատէ: Բայց Զապել շատ դեռաբուսիկ էր. Լևոնի յօդացաւն այլ չէր յուսացըններ զնա չափահաս տեսնելու. սակայն անոր համար այլ աւելի կու հոգայր կու մտածէր. և իր անգին գոհարը (գուստրը) գգուելով՝ միտքը պալատէ պալատ արքունիքէ արքունիք կ'երթար, Զապելի փեսայ, Հայոց իշխան և իրեն դահակալ մը գտնելու՝ մինչ դեռ այն հոգած մտաց վրայ և յօգնած ձեռաց մէջ Զապել անհոգ և անգէտ կու ծաղկէր կու ծիծաղէր, կու բացուէր գոցուէր, ժայռերու և հեղեղի եզերք բուսած նունուֆարի մը պէս:

Սուլտանին 'ի կիւլիկիա ասպատակած տարին (1217) յեւրոպիոյ բազմութիւն խաչակիր զօրաց եկան նորէն զերուսաղէմ՝ ազատելու՝ յետ երեսնամեայ գերութեանն 'ի Սալահատտինայ. Լևոն անձամբ չկարենալով երթալ՝ զօրք տուաւ իր աներձաղին՝ Կիպրոսի Հիւկ թագաւորին, որ և գնաց 'ի Թափոր և 'ի Պտղոմայիս, և խաչակրաց կանուխ հասած գնդից հետ քաջութեամբ գործ տեսաւ. այս յառաջապահ գնդից գլխաւորն և ամենէն կտրիճ իշխանն էր Ունկարաց թագաւորն Անդրէաս Բ. որ մեծ համբաւ այլ հանեց. բայց իր երկրին շփոթութեանը համար ստիպուեցաւ շուտով հոն փութալու. և 'ի դարձին եկաւ յԱնտիոք, որ այս ատենա այլ Ռուբենի ձեռքն եղած կ'երևի. Լևոն՝ որ ամեն բան կու դիտէր կ'իմանար, դեսպան խաւրեց առ Անդրէաս հաւատարիմ անձ, և զաշամբք խօսեցան որ անոր համանուն որդին Անդրէասը՝ պսակեն Զապելի հետ. թէպէտ և դեռ երկուքն այլ բաւական տարիք չունէին, վասն զի Անդրէաս այլ հազիւ 8 տարուան կրնար ըլլալ: Ունկարաց հին արեւելեան արիւնը յարմարագոյն սեպեց Լևոն իրենին հետ խառնել. անոնց թագաւորին այլ ասկէ հաճոյ անակնկալ օժիտ չէր կրնար ըլլալ իր որդւոյն համար, զոր յանկարծ Հայոց թագաւոր պիտի տեսնէր: Այս բանիս համար գոհութեամբ թուղթ մը գրեց ('ի մարտի 1219 տարւոյ) առ պապն Ռոբերտոս, իմացընելով Լևոնի հետ

ըրած խնամխօսութիւնը, և տնօրինումն ինդրելով որդւոյն համար, միանգամայն և աղաչելով որ ինքն քահանայապետն յանձնէ զնա Տաճարական և Ուսպիթալի տապետաց՝ խնամակալ ըլլալու տղային՝ յետ մահուան Լևոնի: Բայց այս գործս չյաջողեցաւ. վասն զի Լևոն շուտով մեռաւ նոյն տարին (1219). և Անդրէաս թագաւորն զբաղած էր 'ի Կալիցիա՝ հոն թագաւորեցընելու իր երկրորդ որդին. և ինչուան որ հոս բաները ուղղեց, Հայք ուրիշ ընկեր գտան Զապելի. մանուկն Անդրէաս այլ ոչ զնա կրցաւ առնուլ և ոչ րութենաց դքսին դուստրը, զոր յետոյ խօսեր էր հայրն իրեն համար, այլ վենետիկցի մը առնելու բաղդ ունեցաւ: Այսպէս յօդ ելաւ Զապելի առաջին փափագողին ակնկալութիւնը. թէպէտ և կ'երևի թէ Լևոն այլ նոյն յուսով մեռաւ, նորէն յանձնելով զԶապել՝ կաթուղիկոսին և իր հաւատարիմ իշխանաց, և գլխաւորապէս Ատանին, զոր և Պայլ դրեր էր, այսինքն իբր խնամակալ տէրութեանն և հայրագլուխ (աթարէկ) իր դեռահասակ ժառանգին:

Դ. Զապելի խնամակալութեան տակ եղած ժամանակն՝ որ եօթն ութ տարի քչեց, շատ դժուարակնճիւռն եղաւ, և իրեն փոքրիկ սրտին այլ ոչ փոքր վախեր և ցաւեր բերաւ. որոց առաջինն եղաւ կորուսանելն իր հայրագիրը, որուն ձեռքէն հազիւ վարժեր էր հայրական խնամք ընդունիլ. Ատան պայլ օր մը Սսայ Ս. Պարսամ եկեղեցին երթալու ատեն շատ չբանուկ ճամբէ մը՝ իսմայելացւոց կամ Հաշիշի աւազակաց սրի տակ ընկաւ, որոց սատանայական պաշտօնն էր յանկարծ հասնիլ իշխողաց վրայ և ըսպաննել. Ատան՝ Լևոնի հազարապետն և երբեմն սպարապետն ըլլալով՝ անշուշտ այլազգեաց ատելի էր: — Իշխանք Հայոց անոր տեղ հաւանեցան Պայլ ճանչնալու Լևոնի համփրակը, զԿոստանդին գունդատապն, զոր արդէն երկրորդ խնամակալ դրեր էր Լևոն. այս անձս որ 50 տարւոյ չափ Ռուբինեան տէրութեան նեցուկ և գրեթէ կառա-

վար եղաւ՝ այս ժամանակիս ամենէն նը-
շանաւոր անձն էր, ամենայն բարեմաս-
նութեամբք. և յետ Լեոնի մեծի՝ առա-
ջին մեծ մարդ կրնայ ըստիլ բոլոր մը-
նացեալ տէրութեան ժամանակին. ցե-
ղով, ինչպէս առաջ յիշեցի, 'ի Հեթ-
մանց էր, որ թշնամիք էին Ռուբինեան
տանը՝ բայց սա ցեղին կրսեր ճիւղէն
էր, որոյ անդրանիկն Տարսոնի և Լամ-
բրոնի տէր ըլլալով՝ հակառակէր Ռու-
բինեանց, իսկ այս ճիւղս Պապեռոնի և
ուրիշ բերդերու ժառանգ՝ Լեոնի հօր
հետ խնամութեամբ՝ միաբան և հաւա-
տարիմ՝ եղաւ Ռուբինեանց. կոստանդ-
նի անձնական արդիւնքն այլ հասուց
զինքը այս բարձր աստիճանին, ուր կրը-
ցաւ այլ ամուր և փառաւոր կենալ հնա-
րագէտ խեղդօն, զօրութեամբն և բարե-
կիրթ որդւոց օգնութեամբ: Այսպիսի
զօրաւոր և բանգէտ անձի մը դէմ՝ կե-
նալ կամ հնարել՝ շատ դժուար էր. և
ով որ փորձեց՝ մեծապէս փնասեցաւ.
և նախ Բրինձն Ռուբէն-Ռեմունտ:

Հալածուած յԱնտիոքայ, մերժուած
իր բազմերախտ մեծ քեռիէն, մինչդեռ
տարակուսեալ կու մտածէր՝ վրայ հա-
սաւ Լեոնի և յետոյ Ատանայ մահն.
Ռուբէն՝ մէկ իշխանութենէ զրկուած՝
աչքը երկուքի դարձուց, որոց ատենօք
իրաւամբ այլ կրնար յուսալ. իսկ հի-
մայ թէ ոչ զօրութեամբ հին կտակին
Լեոնի՝ գոնէ ազգականութեամբն և խը-
նամութեամբ, (վասն զի Զապելի մօր-
քոյրն էր իր կինն այլ), և Հայոց ու Լա-
տինաց լեզուին և սովորութեան վար-
ժութեամբն՝ վստահացաւ խնդրելու
Հայոց թագաւորութիւնը. բայց Լեոնի
կամբն և կոստանդնի վախն հեռացու-
ցին զնա. սակայն տարաբաղդ երիտա-
սարդն՝ չէր կրնար շուտով մոռնալ որ
տասն տարի առաջ Լեոնի հետ թագա-
կից և ձիակից Հայոց հանդիսական տօ-
նից հաղորդ կ'ըլլար, և շատեր կային՝
որ ոչ միայն զինքը ճանչցեր էին յաջորդ
Լեոնի, այլ թերևս և հիմայ այլ չհա-
կառակէին. այն ատեն՝ դեռ պատա-
նեակ, հիմայ 25 տարուան կտրիճ աս-
պետ մը, Հայոց և Անտիոքայ և խաչա-

կրաց նշաններով զարդարուած, իր ա-
մենէն վառվռուն և յուսազին կենաց ա-
տեն, չէր կրնար յայնպիսի մեծ փա-
փագէ մը ետ դարձնել սիրտը. խընդ-
րանօք չկրցածը ուղեց ուրիշ հնարքով,
նաև զինուց զօրութեամբ՝ փորձել: —
Այն ատեն (1219-20) խաչակիրք ա-
ռաջնորդութեամբ Յովհաննու Պրիենայ՝
Երուսաղեմի թագաւորին՝ եկեր պաշա-
րեր և առեր էին զՏամիադ. հոն էր Պա-
պին նուիրակն այլ՝ Պելագիոս ծիրանա-
ւորն, որ իբրև փոխանորդ քահանայա-
պետին՝ կ'ուզէր խաչակրաց գլուխ այլ
սեպուիլ և հրամայել: Ասոր զիմեց Ռու-
բէն, և գտաւ օգնութիւն ստակի և զօ-
րաց. խաչակիրք Տամիադայ առման
վրայ մեծամտած և չփացած անհոգ կե-
ցեր էին. դիւրին էր ասոնցմէ ժողովել
գունդ մը բաղդախնդրաց, և նոր տեղի
մը ձեռք ձգել: Այսպէս այլ եղաւ. Ռու-
բէն յանկարծուց զնորօն եկաւ 'ի կիւ-
լիկիա, մտաւ 'ի Տարսոն, և առանց ընդ-
դիմութիւն գտնելու հոն, (ուր միշտ
Լեոնի ցեղին հետ սերտ բարեմտութիւն
չէր եղած), իշխեց ինքզինքը Հայոց թա-
գաժառանգ անուանել, և գտաւ կուսա-
կից այլ զինքն այնպէս ճանչցնելու.
քաջալերուած առաջ անցաւ՝ ձեռք ձգե-
լու ուրիշ քաղաքաց և Լեոնի թագին
վրայ. բայց զգաստն կոստանդին հաւա-
տարիմ՝ զնորով մը յանկարծ վրան հա-
սաւ Մամեստիոյ կողմերը, անոր կուսա-
կիցները ջարդեց ցրուեց, զինքը բռնեց
բերաւ իրեն ապաստան կարծած Տար-
սոն քաղաքը, և շղթայակապ բանտար-
գել ըրաւ: Թշուառ երիտասարդն ան-
յոյս 'ի Հայոց և յԱնտիոքայ, դեռ կու
յուսայր խաչակրաց և Ս. Քահանայա-
պետին օգնութեանը. և սա յիրաւի հայ-
րաբար խնամելով և ճանչնալով զնա օ-
րինաւոր տէր Անտիոքայ՝ գրով յանձ-
նեց առ նախայիշեալ նուիրակն՝ որ հոգ
տանի անոր ազատութեան, և երեսի
վրայ չթողու անոր կինը և երկու աղ-
ջիկները. նուիրակն կրցած ջանքն ըրաւ,
նզովեց զԱնտիոքայ բռնաւոր դուքսը, և
Տաճարական ասպետաց յանձնեց առ-
նուլ քաղաքը. որով թերևս յոյս ըլլար

Ռուբենի գոնէ նորէն հոն դառնալու . բայց նա ողբերգական վախճան մ'ունեցաւ . բանտին, և աւելի սրտին նեղութենէն երկու իրեք տարիէն՝ իր դալար արևոյն ու ամեն յոյսերովն մարեցաւ մեռաւ¹ : — Հայոց թագն իրեն համար չէր, և ոչ այլ իրեն պէս ուրիշ մերձաժառանգ ակնկալուի մը, թէ և աւելի այլ արժանաւոր անձն :

Այս երկրորդ կամ երրորդ (յետ Անդրէի և Ռուբենի) ակնկալուն եղաւ նախայիշեալ թագաւորն Երուսաղեմի Յովհաննէս, պատճառաւ կնոջն խնամութեան . այս կտրիճ, զգօն և արդէն տարիքն առած մարդն, որ մեծ անուն ունէր Եւրոպացւոց առջև, և դեռ նոր Տամիադն առնելով՝ ալ աւելի հռչակուած էր, ժամանակին բաղդախնդիր, նաև բաղդակորոյս և բաղդագիւտ գլխաւոր անձն այլ կրնայ ըսուիլ . և ըստ այսմ՝ քաջութիւնն և ուրիշ ձիրքերն կու մըթանան : Լսելով Լեոնի մահը և Ռուբենի հանդիպածը՝ իրեն յարմար սեպեց ժառանգութիւնը . այս մտքով ելաւ Տամիադէն եկաւ 'ի Պտղոմայիս (Ա.ք.բեա), ու պահանջեց Հայոց թագը : Այսպիսի մեծ և զօրաւոր անձի գէմ կենալն դիւրին չէր . բայց որովհետև կնոջն իրաւամբք եկեր էր, Կոստանդին այլ նովին իրաւամբ պահանջեց իրմէ՝ որ զկինը բերէ . Յովհաննէս դարձաւ իր կարծեցեալ թագաժառանգին՝ և հիւանդ գըտաւ, որ և քիչ ատենէ մեռաւ . 15 օր վերջը իր մէկհատիկ չորս տարուան մանչն այլ մեռաւ : Յոհաննիսի հայկական ակնկալութիւնն այլ փճացաւ . աւոր վրայ շատ չանցաւ՝ Երուսաղեմի թագաւորութիւնն այլ կորոյս, և անոնց տեղ գտաւ Կոստանդնուպոլսոյ կայսրութիւնը (1234), ու յունական թագով մխիթարուած մեռաւ (1237) :

Ե. Զապել՝ առանց իր գիտնալուն այս յափշտակիչներէն ազատելով, պէտք էր որ շուտով ապահովուէր նոր ակրնկալուներէ այլ . և թէպէտ Կոստանդին

ամենայն արթնութեամբ կու հսկէր, բայց երկար տարիներ այլ անխռով մընալու չէր յուսայր . ուստի Զապելի չափահաս տարիքին չկարենալով սպասել, գոնէ խելահասութիւնը տեսնելով, երբ եօթն տարեկան եղաւ՝ 'ի ժողով կանչեց ազգին զլխաւոր իշխանները, պաշտօնեայքը, զօրապետները և եկեղեցականքը, և ըսաւ, (ըստ պատմելոյ իր որդւոյն՝ Սմբատայ սպարապետի և տարէգրի.) « Պարոնայք, դուք գիտէք » թէ յիշնչ նեղութեան գտի զաշխարհս » ու զմեր Պարոնին (Լեոնի) յետամնաց . քըն. ու Աստուծով ինչու 'ի յայս բերի . ու մեր Պարոնի դուստրս՝ կարգման եղաւ . ամենդ թատալիրուեցէք (պատարաստուեցէք) որ մեզ պարոն բերեմք . զի ես ուզեմ որ իմ տան և իմ որդւոյն անդորրութիւն առնեմ » . այսինքն, Զապելի փեսայ մը բերեմք՝ որ ես պալլութեան հոգէն ազատած՝ իմ տունս հոգամ : « Նա ամենն թատալիրուեցան » շատ օրեր . և հայնց պատեհեցին (պատշաճ տեսան) որ քան յայլ տեղաց՝ բերեն պարոն Ալոզին զԱնտաքայ Բրըն . ձին որդին՝ զՖիլիպն . զի 'ի մօտս է, և լաւ կարէ օգնել մեզ 'ի մեր ամեն կարիք » : — Այս Անտիոքայ Բրինձն կամ իշխանն էր Ժանօթ Պեմունդ (կամ ըստ ոմանց Բեմունդ) Դ. Շիլ կամ միականի կոչուած¹ (Le Borgne), որ այնչափ վիճից պատճառ եղաւ ընդ Լեոնի և իր եղբորորդւոյն՝ Ռուբենի . 'ի վերայ այսր ամենայնի մեր պարոնայքն շատ օրեր մտածելով քան զամենքն պատեհ գտան իրենց պարոն բերելու անոր երրորդ որդին՝ Փիլիպպոսը, որ իբրև 17 տարուան պատանի մ'էր . և արդէն մօր կողմանէ խնամի էր Հայոց և տեղեակ անոնց սովորութեանց . կու յուսային որ իր հօր և հանգուցեալ աներոջ մէջ անցածները գիտելով՝ իրենց զիջողութեանը վրայ երախտապարտ ըլլայ, և հլու հաւատարիմ մնայ իր նոր հայրենեաց օրինաց : Այս բանս ապահովելու հա-

¹ Ըստ ոմանց պատերազմի մէջ բռնուած ատեն 'ի Տարսոն բերուելով սպաննուեցաւ կամ 'ի Բարձր բերդ բանտեալ մեռաւ :

¹ Արդեօք այս նշանակութեամբ Ալուզ կամ Ալօզ կոչէ զնա մեր պատմիչն, թէ այլ պատճառաւ չեմ գիտեր :

մարհաւատարմութեան խօսք և երդումն այլ պահանջեցին իրմէ . « Բերին 'ի պո- » ման (պայման) որ հայեւնակ կեւայր , » ու գեկեղեցիւն և զսեղանն հայեւնակ » տանէր . և զամեն մարդ յիւր իրա- » ւունքն պահէր » : Այսինքն , թէ եկեղե- » ցական և թէ արքունական հանդէսնե- » րը հայկական ծիսով վարէ , և զամենքն իրենց իշխանութեան և իրաւանց մէջ պահէ : Ապա (1222) մեծ հանգիսիւ պը- » սակեցին անոր հետ զօրիորդն Զապել , որ իբրեւ քոյրահարսն փեսային և թա- » գուհի Հայոց և միամիտ աղանի՝ չորս տարի այլ հօրը արքունի դարպասին և առագաստին մէջ կու ճեմէր , դեռ իր խնամակալ և հայրանախանձ Հայ իշ- » խանաց հսկողութեան տակ . և շատ քա- » ղեքաղէ եղաւ ընտիր դաստիարակներ ունենալու թէ յիւրոցն և թէ 'ի փրան- » կաց՝ միտքը և հոգին կրթելու . և իր բարձր վիճակին յարմար ստացաւ 'ի կուսական հասակին՝ սիրտ մայրենի՝ աղքատաց և կարօտելոց համար , ճա- » չակ և սէր իմաստութեան և գիտու- » թեանց , և ամենէն աւելի բարեպաշ- » տութիւն , համեստութիւն և աստուած- » սիրութիւն : Աշխարհն՝ իրեն տիկնու- » թեան , փեսայն՝ հարսնութեան , եր- » կինք՝ ազգին մայրութեան կու պատ- » րաստէին զնա . ինքն դեռ արտաքին փա- » ռաց անհմուտ՝ միայն պարկեշտութիւ- » նը գիտէր գեղեցկագոյն զարդ . և կար- » ծէր թէ այնպէս կուսախառն կենա- » կրցութեամբ ապահով պիտի մնայ իր պսակակցին հետ :

Բայց թէ իր և թէ հասարակաց կար- » ծիքն խաբուեցաւ : Փեսայն փիլիպ յա- » ռաջ քան առ հարսնն՝ անարժան զըտ- » ւեցաւ առ աշխարհն՝ որոյ թագովն պա- » աուեր էր : Առջի իրեք տարին վախով և դգուշութեամբ քաղաքավարելով՝ երբ ուժովցաւ քսանամեան եռանդով և հա- » մարձակութեամբ՝ սկսաւ իր խեղճովն վարուիլ , մանաւանդ թէ հօրը խեղճովն , որ ոչ այնքան որդեսիրութեամբ՝ որքան շահասիրութեամբ՝ պղտորեց անոր միտ- » քը . և սկսաւ սա պաղիլ Հայոց սովո- » րութենէն , և « իւր հօրն թապտրով

» կ'ուզէր որ ձգէր զՀայոց զամեն իշ- » խանքն , և յիւրոցն դնէր » . Հայ պաշ- » տօնէից տեղ՝ փրանկ մտցընել , եկեղե- » ցոյն և սեղանին ծէսը փոխել . Սիսէն ա- » լելի Անտիոքայ մօտենալ : Իշխանքն խը- » րատեցին զնա , բայց նա իր հօրմէն մո- » լորած՝ ոչ միայն ճամբէն չդարձաւ , այլ և զաղտուկ հօրը խաւրեց Հայոց արքունի զարդերն , և մանաւանդ Լևոնի մեծա- » ծախ շինած պալատաձև վրանը , որ մեծ հանգիսի օրեր կու կանգնէին : Եւ ոչ այնքան երգմունքէն՝ որքան Հայոց վրէժ- » խնդրութենէն վախելով՝ ուզեց ինք զինքն այլ փախցընել իր հայրենիքը . զաղտուկ զԶապել հետն առած ճամ- » բայ ելեր և հասեր էր 'ի Թիլ՝ Զահան կամ Ճիհուն գետոյն քով . Հայոց իշ- » խանքն այլ վրան հասան , բռնեցին զնա և բերդարդել ըրին , իբրեւ մատնիչ ազ- » գային իրաւանց և երդմնադանց . լուր խաւրեցին Անտիոքայ Բրնձին այլ՝ որ յետ դարձընէ Հայոց գանձը , և զորդին ազատէ . իսկ չիլ և շուար հայրն՝ Հայոց ոսկին և արծաթը աւելի ընտրելով քան իր արեան սէրը , անհոգ եղաւ . փիլիպ- » պոսի դալար արեւն այլ բանտին մթու- » թեան և տխրութեան մէջ մարեցաւ (1225) . 'ի պատիժ՝ իրմէ աւելի՝ իր ան- » զգայ հօրը , 'ի վրէժ ազգային հայեւնակ իրաւանց , բայց . . . և 'ի փուշ փափուկ սրտին Զապելի . որ հիմայ զարգացեալ՝ սկսեր էր զգալ իր վիճակը և պարտքը , և աչքին դիմաց սարսափելով տե- » սեր էր իր ընկերը՝ զինեալ և զայրացեալ մարդկան ձեռք ընկած . եթէ ազգին ի- » րաւանց դպչողին չէր կրնար պաշտպան կենալ , միթէ իր կենակցին և թա- » գակցին բարեխօս ըլլալու իրաւունք չու- » նէր : Կ'իմանար որ իր տկար հասակն խաղալիկ կ'ըլլայ բաղդին և շատերու բաղդի , բայց ամեն փափագովն այլ չկա- » բենալով իր աղանոց սահմանէն վեր թռչիլ՝ լռիկ սիրտը դրած դադրէր :

Զ . Ազգանախանձ պարոնայքն Հայոց երկրորդ անգամ պայլ դրին վերստան- » դին , որ փութացաւ փիլիպպոսի կող- » մնակից իշխանները ցրուել . և անոնցմէ 28 , կամ ըստ ոմանց 70 հոգի բռնեց ,

կամ սպաննեց կամ վռնտեց կամ նը-
ւաճեց: Տարի մ'այլ արթնութեամբ կա-
ռավարելէն ետե՛ իր անուանակից Կոս-
տանդին կաթուղիկոսը և մեծ իշխան-
ներէն մէկ քանին հաւանեցուց որ Զա-
պելը հարսնացընէ իր որդւոց մէկուն ,
որպէս զի ինքն այլ հայրաբար պաշտ-
պանելով՝ ամեն փորձանքէ ազատ պա-
հէ զթագն և զթագուհին Հայոց: Եթէ
իր փառասիրութենէ ազատ այլ չէր
այս խորհուրդս, սակայն իրմէ արժա-
նաւոր մարդ այլ չկար Զապելի սկես-
րայր ըլլալու . ոչ որ իշխեց ձայն հանե-
լու, և ոչ որ յետոյ զոյժացաւ: Ինքն Լևոնի
համբիրակ, որդիքն այլ նոյնպէս էին
Զապելի և գրեթէ մէկտեղ մեծցած . ա-
ստնցմէ փեսայացուն էր Հեքուսմ, եր-
րորդ որդին Կոստանդինի, իբրեւ 15 տա-
րեկան¹, « Մանուկ տիգր, առոյգ մար-
» մնով և գեղեցիկ տեսանելով » . ըստ ա-
սելոյ ժամանակակից պատմիչն, (Կիրա-
կոսի), և ըստ ականատեսին (Վարդա-
նայ) « մեծահոգի և հանճարեղ պատա-
» նեակ, որ էր անձնեայ և թիկնեղ և
» գեղեցկադիտակ երիտասարդ »: Այս
վայելուչ և հաճոյական ձիւրքերն եթէ
օտարաց անտարակոյս գրաւ մ'էին աշ-
խարհքին խաղաղութեանը և իրենց
տիկնոջ երջանկութեանը, սակայն ասոր
մեծ և զգայուն սրտէն չիկրցան խլել
Փիլիպի փուշը . որչափ այլ երախտաւոր
ճանչնար իր կրկին անգամ հայրազուխ
եղած Կոստանդինը՝ Զապել կ'իմանար
որ ոչ միայն անոր թւոց տակն է՝ այլ
կերպով մը և ճանկերուն . և այս ճան-
կերը շատ սուր և արիւնոտ կ'երևէին ի-
րեն . Հեթում մ'այլ սիրուն ձագ մը՝ բայց
բազէի կամ արծուոյ ձագ էր . Զապել
որսերէ զգուած՝ անխռով խաղաղու-
թեան բոյնի մը կու փափագէր . կ'ու-
զէր մէկ ուժով մը զինքը բազէի և արծ-
ւոյ չհասած բարձրութեան ծոցը ձգել,
ու մնայր բարով ըսել թէ հարսնու-
թեան և թէ թագաւորութեան պսա-
կին . որոյ համար կու սեպէր երկու կըտ-

րիճներու՝ և իրեն մէկմէկէ մերձաւոր-
ներու՝ կարճ օրով ու սե սգով ցաւալի
մահերը: Մտածածը մեծ և յօժար ,
բայց 'ի գործ ածելն էր դժար . պայլ,
պարոն, իշխանը և եպիսկոպոսը յորդո-
րէին զնա 'ի կենակցութիւն Հեթմոյ և
'ի տիկնութիւն . ինքն իբրեւ անօգնական
աղանեակ և որոջ մնչէր մայէր, լայր
ու լռէր: — Կամայ ակամայ նշանելով
զնա ընդ պատանւոյն (1226), թողին
որ ժամանակն այլ յորդորէ զսիրտ դըշ-
խոյին, և ապա մեծահանգէս կատարեն
թագօրհնէքը:

Այն միջոցին սրբասէր աղանին սըր-
տին միամտութեան հետ հոգւոյ խորա-
գիտութիւն միացնելով՝ ուզեց որ եր-
թայ մայրը տեսնէ . թողուցին իշխանքն,
յուսալով որ սիրտն այլ բացուի և միտ-
թարուած դառնայ: Մայրն՝ Իզապել՝
կամ իր կամք, կամ Հայոց զգուշու-
թեամբն քաշուեր էր 'ի Սելեկիա Իսաւ-
րիոյ, և իր Փրանկ ազգականաց քով
կենայր . այս ամուր բերդաքաղաքս՝
որ Կիւլիկիոյ արեւմտեան սահմանա-
ծայրն է, Լևոն տուեր էր Լատինացի
Հիւրական ասպետաց, որոնք մեծ պա-
տուով և սպասաւորութեամբ ընդուներ
և պահէին զայրի գլխոյն Լևոնի . հիմայ
անոր ժառանգ դուստրն այլ աւելի պա-
տուով ընդունեցան . մանաւանդ երբ ի-
մացան որ աղջիկ թագուհին չուզէր ան-
կէ և մօրմէն բաժնուիլ, կամ անոր և
ազգականաց խրատովն, կամ իր կա-
մքն, և աւելի փափագի վանք մը քա-
շուիլ՝ քան արքունեաց մէջ նազել, բեր-
դին դռները ամրացուցին: Կոստանդին
զայս լսելուն պէս՝ կրակ կտրած զօրքե-
րը ժողովեց, հասաւ պաշարեց քաղա-
քը . քաղաքապետն կամ գլխաւորն առ-
պետաց Ֆրէր (Եղբայր) Պերդրան՝ իր
ասպետաց կտրեւորութեան և բերդին ամ-
րութեան վրայ վստահացած՝ դէմ կե-
նայր Հայոց . Կոստանդին չուզելով եր-
կայն պաշարմամբ վտանգի ձգել բաղ-
դը, սպառնացաւ Պերդրանայ՝ որ եթէ
չուտով չտայ զԶապել, մէկէն երթայ
Իկոնիոնի Ալայէտտին սուլտանին հետ
դաշնակցելու, և անոր զօրքերն այլ ա-

¹ Իր անդրանիկ եղբայրն Սմբատ ծնած էր յա-
մին 1208:

ռած զայ բնաջինջ ընէ ասպետաց տու-
նը տեղը: Պերդրան մէկ կողմէ վախնա-
լով սպառնալիքէն, մէկայլ կողմէն այլ
իր և իրեններուն պատուոյն և քաջու-
թեան նախատինք սեպելով քաղաքը
մատնել հակառակորդին, և անկէ ա-
ւելի իր հիւրերը՝ հոն ապաւինեալ թա-
ղուհիները, ասպետական հնարագի-
տութեամբ մը պատասխանեց Կոստան,
դեայ, թէ մենք ոչ կարողութիւն ու-
նիմք ձեր դէմ կենալու քաղաքս պաշտ-
պանելու, և ոչ այլ կրնամք մատնել.
վասն զի բարեյիշատակ Լևոն թագա-
ւոր մեզի տուած է, և հոս են իր կինն և

դուստրն՝ ձեր թագաժառանգն, և հոս
կ'ուզեն մնալ. ինչպէս կրնամք մենք
համարձակիլ մեր բարերարները և մեզի
դիմողները ձեր ձեռքը տալ իրենց կա-
մաց դէմ: ուրեմն թողուցէք մեզի՝ որ
մենք մեր կամօք դուրս ելլենք բերդէն,
և դուք զիտցածնիդ ըրէք: Այս պայմա-
նաւ ասպետքն իրենց պատուովն ելան
թողուցին զՍելևկիա. Կոստանդին նո-
րէն ձեռք ձգեց մօրը բունէն բռնած
ձագի պէս՝ Զապելը, և հրաւիրեց 'ի
տիկնութիւն և 'ի մայրութիւն Հայոց:

Կը շարունակուի:

ՀԻՆ ՔՆԱՐ

Տաղ սրբոց վարդապետաց.

Այսօր յոյժ ցընծան եկեղեցւոյ մանկունք.

Մայր սիովն որդւովք բերկրեալ՝

Պար առեալ տօնէ ըզձեր

Խնդութեամբ մեծաւ զհանդէս:

Հրաշալի ձայնիւ երգէ զհոգւոյ հընչմունս,

Խառնեալ ընդ երգս եւ զողբս:

Վարդան վանող չարին սպանող,

Վրկայ խաչելոյն մահուամբ:

Սիրով ձեր հարեալ վառեալ սըրտիւ տըրփիւ

Ըղձալի բաղձմամբ տօնէ: